

De erkenning van de slachtoffers binnen de internationale strafrechtspraak: tussen symbolische herstelbetalingen en belangrijke rituele invloeden

La reconnaissance des victimes dans la justice internationale pénale : entre rétribution(s) symbolique(s) et incidence rituelle significative

Marie-Laurence Hébert-Dolbec

Traducteur : Rita Roggen

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/8649>

DOI : 10.4000/temoigner.8649

ISSN : 2506-6390

Cet article est une traduction de :

La reconnaissance des victimes dans la justice internationale pénale : entre rétribution(s) symbolique(s) et incidence rituelle significative - URL : <https://journals.openedition.org/temoigner/8619> [fr]

Éditeur

Éditions du Centre d'études et de documentation de l'ASBL Mémoire d'Auschwitz

Édition imprimée

Date de publication : 1 octobre 2019

Pagination : 60-71

ISBN : 978-2-930953-106

ISSN : 2031-4183

Référence électronique

Marie-Laurence Hébert-Dolbec, «De erkenning van de slachtoffers binnen de internationale strafrechtspraak: tussen symbolische herstelbetalingen en belangrijke rituele invloeden», *Témoigner. Entre histoire et mémoire* [Online], 129 | 2019, Online op 25 mai 2022, geraadpleegd op 26 mai 2022. URL: <http://journals.openedition.org/temoigner/8649> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/temoigner.8649>

De erkenning van de slachtoffers binnen de internationale strafrechtspraak: tussen symbolische herstelbetalingen en belangrijke rituele invloeden

→ Marie-Laurence Hébert-Dolbec
 Université libre de Bruxelles
 Vertaling: Rita Roggen

De formele erkenning van de slachtoffers door het internationale strafrecht is een relatief recent fenomeen. Concreet kan het internationale strafrecht worden gedefinieerd als het recht van de ‘ergste’ internationale misdaden: de genociden, de *misdriften* tegen de menselijkheid, de *oorlogsmisdrijven* en in zekere zin de *misdriften van agressie*.¹ Het beheerst de werking van de internationale strafrechtspraak. Dat zijn onder andere het Internationale Tribunaal voor voormalig Joegoslavië (Joegoslaviëtribunaal) (hierna ‘het ICTY’) en het Internationale Strafhof voor Rwanda (Rwandatribunaal) (hierna ‘het ICTR’), evenals het Internationale Strafhof (in wat volgt ‘het Hof’ of ‘het ICC’) en de geïnternationaliseerde strafrechtspraak. Bij dat laatste denken wij meer bepaald aan de Bijzondere Rechtbank voor Sierra Leone, aan de Bijzondere Kamers van de rechtbanken van Cambodja (in wat volgt ‘de ECCC’) en aan de Bijzondere Rechtbank voor Libanon (in wat volgt ‘het STL’)². Uiteraard lijkt het *a priori* duidelijk dat men personen die fysiek, moreel of materieel hebben geleden, als slachtoffer bestempelt, aangezien er een internationale misdaad werd gepleegd. Nochtans was de internationale strafrechtspraak aanvankelijk relatief afkerig van de toenemende tendens om erkenning aan de slachtoffers toe te kennen (zie bijvoorbeeld Erner, 2013, p. 9; Lefranc en Mathieu, 2009, p. 11). De kwalificatie van slachtoffers van internationale misdaden gaf aanvankelijk niet de minste aanleiding tot een vergoeding – niet financieel, noch materieel of symbolisch –. Dat geldt zowel voor het gerechtelijke strijdperk als voor juridische teksten (zie *a contrario* Chaumont, 2010; Lefranc en Mathieu, 2009, p. 13). Pas aan het einde van de jaren 1990 en door de aanneming van het *Statuut van Rome van het Internationale Strafhof* (in wat volgt ‘het Statuut van Rome’) – het oorspronkelijke verdrag van deze instelling – kon men de slachtoffers juridisch als dusdanig erkennen binnen de internationale strafrechtspraak. Voortaan hadden ze een statuut en kregen ze rechten, verbonden met hun bescherming, hun deelname en hun herstel (ICC, 1998).

(1) Het statuut van Rome gebruikt de term *misdriften* naar analogie van het Nederlandse recht. Volgens Belgisch recht spreken we voor zware misdrijven echter van misdaden. In het verdere verloop van de tekst zal er dus – behalve in de citaten – gesproken worden over misdaden.

(2) Resolutie Europees Parlement van 24 april 2009 (2010/C 184 E/12)

Binnen het beperkte bestek van dit artikel schets ik de wijze waarop de erkenning van de slachtoffers binnen de internationale rechtspraak is geëvolueerd, zonder

daarom te willen claimen dat dit artikel exhaustief is. Ik wil aantonen dat de erkenning van de slachtoffers een grote weerslag heeft gehad op het verloop van de processen en de ontwikkeling van de ervaring van het internationale strafrecht, hoewel het moeilijk was om de rechten toe te passen die hen werden toegekend. Anders gezegd heeft de juridische erkenning van de slachtoffers door de rechtspraak een andere wending gegeven aan het juridische ritueel zoals Antoine Garapon bedoelt (Garapon, 1997). In het eerste gedeelte beschrijven we kort het langzame proces van de erkenning van de slachtoffers door de internationale rechtspraak. In het tweede deel tonen wij aan dat de erkenning het juridische ritueel van de internationale rechtspraak heeft veranderd, ook al blijft die evolutie voor de slachtoffers eerder symbolisch.

DE TRAGE ERKENNING VAN HET SLACHTOFFER DOOR DE INTERNATIONALE RECHTSPRAAK VAN NEURENBERG TOT ROME

Slachtoffers en internationale strafrechtspraak kunnen tegenwoordig niet meer los van elkaar worden gezien. De slachtoffers zijn niet meer weg te denken uit de juridische teksten die de rechtspraak bepalen en regelen en evenmin uit de zittingen en de pleidooien van de actoren van de internationale strafrechtspraak. Enerzijds worden ze vandaag de dag zowel als deelnemers als in hun statuut van burgerlijke partij erkend als actoren door de instrumenten van elke internationale en geïnternationaliseerde rechtspraak die vanaf het einde van de jaren 1990 werd gecreëerd. Het Internationale Strafhof, de Bijzondere Kamers van de rechtbanken van Cambodja en de Bijzondere Rechtbank voor Libanon kennen slachtoffers een statuut en rechten toe. Anderzijds wordt er doorgaans naar slachtoffers verwezen als ethische en morele rechtvaardiging om het internationale strafrechtproject te ondersteunen (Hébert-Dolbec, 2015, p. 36).

Deze juridische en tegelijk discursieve erkenning lijkt thans genormaliseerd te zijn. Toch stellen we vast dat de internationale rechtspraak van de eerste – de internationale militaire rechtbanken van Neurenberg en Tokio die waren opgericht na de Tweede Wereldoorlog – en van de tweede generatie – het Joegoslavië- en Rwandatribunaal die ook *ad hoc*-rechtbanken werden genoemd – niet op dezelfde wijze aandacht hebben besteed aan de slachtoffers. Ook al hadden die laatste altijd een plaats binnen het discours en het verhaal van en over de internationale strafrechtspraak (wij zullen die ‘pre-Rome’ noemen), toch was hun erkenning vanuit juridisch standpunt vrijwel onbestaand.

De idee van een internationale strafrechtspraak werd voor het eerste gematerialiseerd bij de oprichting van de Internationale Militaire Tribunaal van Neurenberg en Tokio, belast met de bestraffing van al wie verantwoordelijk was voor de wreedheden, gepleegd door het naziregime en de Japanners gedurende de Tweede Wereldoorlog (Verdrag van Londen, 1945; Charter van het Internationaal Militair Tribunaal voor het Verre Oosten, 1946). De rechtsleer voorziet voor de beide rechtbanken over het

De erkenning van de slachtoffers binnen de internationale strafrechtspraak: tussen symbolische herstelbetalingen en belangrijke rituele invloeden (vervolg)

– Gevangenen in het concentratiekamp Ebensee

algemeen geen plaats voor de slachtoffers (zie bijvoorbeeld Karstedt, 2008, p. 15). Ook al is deze uitspraak nogal apodictisch, de slachtoffers hadden er effectief geen enkel echt statuut en konden in die zin ook geen aanspraak maken op rechten. Ze genoten geen bescherming, waren geen partij in het geding en hadden geen recht op schadevergoeding. De enige manier om hun stem te laten horen, was als getuige, maar slechts een minderheid werd opgeroepen om te getuigen. Door de documenten die waren nagelaten door de nazitechnocratie, waren getuigenissen overbodig (zie meer bepaald Moffett, 2012.). De aanklagers konden dus de essentie van hun argumentatie baseren op de documenten die de Duitse administratie had nagelaten. De enige slachtoffers die het collectieve beeld hebben gevormd gedurende de processen die sommigen als de eerste internationale strafprocessen bestempelen, zijn niet degenen die hebben getuigd. Het zijn veeleer degenen die op de beelden van de Amerikaanse strijdkrachten bij de bevrijding van de concentratiekampen staan (Stevens, 1945). De slachtoffers verschijnen, zonder te spreken, om aan de

Alle rechten voorbehouden

rechtbank de wreedheid van de beschuldigen aan te tonen en niet om erkenning te vragen van hun leed.

De internationale strafrechtspraak kende een periode van kennelijke verstarring tussen de Tweede Wereldoorlog – althans het einde van de internationale en nationale strafprocessen die erop volgden – en het einde van de Koude Oorlog (Çakmak, 2017, p. 64). Toch nam de kwestie van de slachtoffers gedurende die periode ongekende vormen aan binnen het internationale recht (vooral m.b.t. de mensenrechten), maar evengoed binnen de interne systemen van strafrechtspraak.

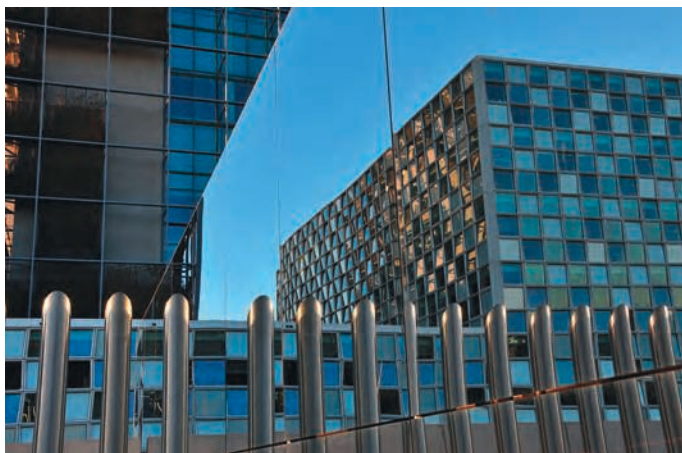
De Algemene Vergadering van de Verenigde Naties nam in 1985 effectief de ‘Verklaring over de fundamentele beginselen van rechtvaardigheid voor slachtoffers van misdrijven en machtsmisbruik’ aan, die aan de slachtoffers van misdaden meer bepaald toegang tot de rechter en schadeloosstelling toekeende (VN, 1985). Bovendien hebben het Inter-Amerikaanse en Europese Hof voor de Rechten van de Mens eveneens verschillende rechten toegekend aan de slachtoffers (zie bijvoorbeeld Contreras-Garduno en Fraser, 2014, p. 185-186). De laatste vier decennia waren we getuigen van een groeiende erkenning van de slachtoffers en meer en meer schadeloosstellingen binnen het nationale recht. In talrijke landen met uiteenlopende juridische tradities werden beschermingsprogramma’s opgezet om getuigen te beschermen, een kans om meer te doen dan simpelweg te getuigen (denken we bijvoorbeeld aan de *victim impact statements* in de Verenigde Staten en Canada, verklaringen van slachtoffers die doorgaans werden afgelegd tijdens de zittingen waarin de strafmaat werd bepaald) en schadevergoedingsprogramma’s voor slachtoffers van misdaden³.

Deze toegenomen erkenning van de slachtoffers door nationaal en internationaal recht had maar weinig impact op de internationale strafrechtspraak van de tweede generatie. Sinds het einde van de Koude Oorlog kregen de slachtoffers een plaats en een beperkte erkenning, maar geen statuut of rechten. In navolging van de internationale militaire rechtbanken hebben het Joegoslavië- en Rwandatribunaal de rol van de slachtoffers beperkt tot die van een getuige die op dat ogenblik een direct nut had, aangezien zowel hun aanwezigheid als hun uitspraken werden bepaald door de vordering van de procespartijen (Doak, 2003). Ze hadden dan, net als de andere getuigen, recht op bepaalde vormen van bijstand en bescherming⁴. Deze beperkte tenlasteneming was meer dan eens het voorwerp van kritiek. De behandeling van deze slachtoffers-getuigen door de rechtbanken evenals de afstand (geografisch, maar ook cultureel) tussen de ‘andere’ slachtoffers en deze laatsten waren inderdaad vaak het voornaamste punt van kritiek aan het adres van de internationale strafrechtspraak (zie meer bepaald Zacklin, 2004). Vóór het Rwandatribunaal, bijvoorbeeld, hebben verschillende slachtoffers, meer bepaald door de tussenkomst van verenigingen, uiting gegeven aan hun ontgoocheling over de beperkte ruimte die hen was gegund in de procedure. Ze drukten meer bepaald de wens uit om zich burgerlijke partij te kunnen stellen of schadevergoeding te kunnen eisen (FIDH, oktober 2002, p. 10-12). Bepaalde verenigingen zijn zelfs zover gegaan dat ze hun samenwerking met het Tribunaal opzegden (Vereniging Ibuka, 2002).

(3) Zie bv.: Canada, 1985, art. 722 en formulier 34.2; Hellerstein, 1989; Mégret, 2010, p. 130-137.

(4) ICTY, 1993, art. 22; ICTR, 1994, art. 21.

De erkenning van de slachtoffers binnen de internationale strafrechtspraak: tussen symbolische herstelbetalingen en belangrijke rituele invloeden (vervolg)

© Elvira Groot

– Internationaal Strafhof in Den Haag

De slachtoffers hadden aanvankelijk dus maar weinig erkenning vanwege de internationale strafrechtspraak. Ze waren nuttig voor hen en konden worden opgeroepen als getuigen, maar meer ook niet. De aanname van het Statuut van Rome in 1998 was een keerpunt. De slachtoffers zouden vanaf dan een belangrijke plaats binnen de internationale strafrechtspraak innemen. Deze positie blijkt in eerste instantie uit de teksten van positief recht die de creatie en de activiteiten van de internationale rechtbanken die sindsdien werden opgericht, omkaderen. Ter vergelijking: de term ‘slachtoffer’ verschijnt in het enkelvoud en in het meervoud vier keer in het *Statuut van het Internationale Strafhof voor ex-Joegoslavië* (in wat volgt ‘het

statuut van het Joegoslaviëtribunaal’) en telkens synchroon met de term ‘getuige’⁵. Daarentegen staat ‘slachtoffer’ (in het enkelvoud of in het meervoud) 36 keer in het Statuut van Rome⁶. Daar waar artikel 22 van het statuut van het Joegoslaviëtribunaal ‘beschermingsmaatregelen voor slachtoffers en getuigen’ voorziet, bepaalt Artikel 68 van het statuut van Rome dat de slachtoffers hun zienswijze en zorgen kunnen uiteenzetten als het hun persoonlijke belangen betreft, zonder te verwijzen naar de getuigen, om maar een voorbeeld te noemen. Anders gezegd, is de plaats van het slachtoffer, tenminste gedeeltelijk, onafhankelijk geworden en krijgt de hoedanigheid van slachtoffer een andere invulling dan getuige. Door het statuut van Rome

te aanvaarden hebben de slachtoffers rechten die enkel verband houden met hun hoedanigheid van slachtoffer en niet meer alleen met het feit dat ze worden opgeroepen als getuige. Voor het Internationale Strafhof (in wat volgt ‘ICC’) ‘staat het begrip *slachtoffer* voor elke natuurlijke persoon die schade heeft geleden wegens een misdaad waarover het Hof rechtsmacht heeft’ (ICC, 2002, regel 85(a)). ‘Wordt eveneens verstaan onder de term *slachtoffer* enige organisatie of instelling waarvan een eigendom gewijd aan godsdienst, onderwijs, kunst, wetenschap of caritatieve doeleinden, een historisch monument, een ziekenhuis of enige andere plaats of voorwerp gebruikt voor humanitaire doeleinden die rechtstreekse schade heeft geleden.’ (ICC, 2002, regel 85(b)). Het Statuut van Rome en de daarmee verbonden reglementen kennen aan de slachtoffers rechten toe in hun hoedanigheid van slachtoffer. Die rechten behoren voornamelijk tot twee categorieën: de deelname en de schadeloosstelling (ICC, 1998, art. 68(3) en 75).

Buiten hun aanwezigheid in de teksten van het positieve recht zijn de slachtoffers eveneens aanwezig in de internationale straffoven, beschouwd als instelling. De toekenning van een statuut aan de slachtoffers veronderstelt een institutionele

(5) Statuut van het ICTY, 1995, art. 15, 18(2) en 22.

(6) Statuut van Rome, 1998, preambule, art. 15(3), 19(3), 43(6), 53(1) en (2), 54(1) en (3), 57(3), 64(2) en (6), 65(4), 68, 75, 79, 82(4), 85(1), 87(4), 90(6), 93(1), 110(4).

organisatie, meer bepaald de creatie van eenheden of diensten die direct de opdracht krijgen om hen te begeleiden vóór, tijdens en na het proces, om het even of dit nu vóór het ICC, het Cambodjatribunaal of het Libanontribunaal is. Ter illustratie: enkel binnen het ICC werd onder andere een afdeling opgericht voor steun aan de slachtoffers en de getuigen onder de bescherming van de Griffie, meer bepaald belast met advies en hulp voor de slachtoffer die verschijnen vóór het Hof⁷, een adviesbureau van de Openbare Raad belast met het verlenen van hulp en bijstand aan de wettelijke vertegenwoordigers van de slachtoffers (ICC, 2017, norm 81), maar ook een sectie voor de deelname van de slachtoffers en de schadeloosstellingen, met name belast met de aanvaarding van de deelname en de schadeloosstelling van de slachtoffers. Equivalente eenheden bestaan voor de andere internationale rechtbanken die werden opgericht na 1998⁸. Daardoor hebben de slachtoffers – of tenminste de organen die werden ingericht om ervoor te zorgen – nu hun plaats binnen de budgetten en andere strategische plannen van de instellingen. De term ‘slachtoffer’ komt bijvoorbeeld meer dan 350 keer voor in het *Proposed Programme Budget for 2019 of the Internationaal Criminal Court* (Ontwerp programmabudget voor 2019 van het Internationaal Strafhof) (ICC, 2018). Daarin wordt meer dan 4 miljoen euro voorzien voor het secretariaat van het *Speciaal Trustfonds* ten behoeve van slachtoffers (ICC, 2018, p. 169) en meer dan 1 miljoen euro voor advies voor de slachtoffers (ICC, 2018, p. 16). Bovendien zijn er plannen om experts in dienst te nemen voor de slachtoffers, bijvoorbeeld binnen de sectie planning en operaties (ICC, 2018, p. 74).

Sindsdien werd het binnen de internationale strafrechtspraak steeds normaler om binnen een juridische context rekening te houden met de slachtoffers. Tegenwoordig is dit vanzelfsprekend. De internationale straftribunalen die werden gecreëerd na de aanvaarding van het Statuut van Rome, verlenen in hun statuten en reglementen een statuut, verbonden met bepaalde rechten, aan de slachtoffers. Dankzij de Bijzondere Kamers van de rechtbanken van Cambodja (hierna ‘het Cambodjatribunaal’ of ‘de Cambodjakamers’) kunnen de slachtoffers zich burgerlijke partij stellen (Cambodjatribunaal, 2015, regels 23 en 23*bis*). Daarom worden ze tijdens de processen vertegenwoordigd door advocaten en kunnen ze collectief moreel herstel krijgen (Cambodjatribunaal, 2015, regels 23*ter* en 23*quinques*). De slachtoffers kunnen zich ook burgerlijke partij stellen om herstelbetalingen te eisen vóór de Bijzondere Afrikaanse Kamers (hierna ‘de CAE’) (CAE, 2012, art. 14 en 27). Voor de Bijzondere Rechtbank voor Libanon (hierna ‘het Libanontribunaal’) en bijna woord voor woord in overeenstemming met het Statuut van Rome, kunnen de slachtoffers bescherming krijgen en deelnemen aan de procedures (Libanontribunaal, 2007, art. 17; Libanontribunaal, 2009, art. 86-87 et 133). De slachtoffers kunnen niettemin geen aanspraak maken op schadevergoeding (Libanontribunaal, 2007, art. 25). Nog niet zo lang geleden erkennen de rechtbanken onder internationaal gezag in de Centraal-Afrikaanse Republiek en Kosovo de slachtoffers eveneens als actoren binnen de procedure. Vóór de Gespecialiseerde Kamers voor

(7) ICC, 1998, art. 43(6); ICC, 2017, norm 41.

(8) Cambodjatribunaal, 2015, regel 12*bis*; Libanontribunaal, 2009, art. 50-51; Centraal-Afrikaanse Republiek, 2018, art. 44(A)(a), 46 en 47; Republiek Kosovo, 2017, regel 23(5).

De erkenning van de slachtoffers binnen de internationale strafrechtspraak: tussen symbolische herstelbetalingen en belangrijke rituele invloeden (vervolg)

Kosovo hebben de slachtoffers bovendien recht op bescherming en deelname en op schadevergoeding⁹. Ze kunnen zich burgerlijke partij stellen, bescherming en schadevergoeding eisen vóór het Speciaal Strafhof in de Centraal-Afrikaanse Republiek¹⁰. De onontkoombaarheid en de tenlasteneming van de slachtoffers heeft invloed gehad op de processen inzake massamoorden op nationaal niveau. Verwacht wordt dat de slachtoffers ook deelnemen aan die procedures. Zo werd er recent in Oeganda een proces ingeleid tegen Thomas Kwoyelo, een voormalig commandant van het Verzetsleger van de Heer (LRA), voor 93 aanklachten voor oorlogsmisdaden en misdaden tegen de menselijkheid. De procedures vinden plaats vóór de Divisie voor Internationale Misdaden van het Hooggerechtshof van Oeganda. Voor het eerst kunnen de slachtoffers via een wettelijk vertegenwoordiger vóór een Oegandese rechtbank deelnemen aan het proces en schadevergoeding krijgen. Op die manier komt de rechtbank tegemoet aan de verplichtingen die de toetreding tot het Statuut van Rome vooropstelt (Advocaten zonder grenzen, 2018). Sommige waarnemers verbinden een eventueel succes van het proces Kwoyelo met een significante deelname van de slachtoffers (Ravet, 2018; zie ook Pérez León-Acevedo, 2017).

Wij zijn de laatste twintig jaar dus getuigen van een toenemende erkenning van de slachtoffers door het internationale strafrecht. Toch is het mogelijk om zich vragen te stellen over de concrete toepassing van die erkenning binnen een context waarin verschillende honderden, ja zelfs duizenden slachtoffers, er hun voordeel bij kunnen doen. Hierbij sluit het tweede deel van dit artikel aan.

EEN SYMBOLISCHE ERKENNING VOOR DE SLACHTOFFERS, MAAR RELEVANT VOOR HET PROCES?

Welke balans kunnen wij eenentwintig jaar na de goedkeuring van het Statuut van Rome opmaken voor deze juridische erkenning van de slachtoffers door de internationale strafrechtspraak? Vanaf de eerste beslissingen over de erkenning en de deelname van de slachtoffers heeft het ICC bevestigd dat deze ‘relevant en niet zuiver symbolisch’ moest zijn (ICC, 18 januari 2007, paragraaf 85). Als die vereiste een *leitmotiv* moest worden voor de rechters die met deze zaken worden belast, biedt een beperkte analyse van de rechtspraak de mogelijkheid om vast te stellen dat de schadevergoedingen die het gevolg zijn van de erkenning van de slachtoffers, in eerste instantie symbolisch blijken te zijn¹¹. Daarvoor heeft de erkenning van de slachtoffers een duidelijke invloed op het verloop van het internationale strafproces.

Op het eerste gezicht kan men alleen maar vaststellen dat deze erkenning enkel leidt tot erg povere vergoedingen voor de individuele slachtoffers. Hun deelname en de herstelmaatregelen waarop ze recht hebben, zijn eerder symbolisch. Zo hebben verscheidene beslissingen van het Internationale Strafhof volgens wat er in het reglement voor proces- en bewijsvoering is voorgeschreven, modaliteiten bepaald voor de deelname van de erkende slachtoffers in verschillende zaken (ICC, 2002,

(9) Republiek Kosovo, 2015, art. 22-23; Republiek Kosovo, 2017, regel 80-81, p. 113-114, p. 167-168.

(10) Centraal-Afrikaanse Republiek, 2015, art. 3 *in fine*, 40 en 64; Centraal-Afrikaanse Republiek, 2018, art. 6, p. 75-76, p. 88, p. 129, p. 151-156.

(11) ICC, 22 juli 2009, par. 10(a); ICC, 10 november 2010, par. 9(a).

© Mats Johannesen

– Gedenkteken voor de slachtoffers van Srebrenica

regel 91). De slachtoffers moeten dus ambtshalve toegang hebben tot de zittingen en publieke stukken die in de akten werden neergelegd¹². Met de toelating van de Kamer kunnen ze op elk ogenblik van de procedure schriftelijke en mondelinge opmerkingen aanvoeren of bewijzen betwisten, getuigen oproepen en ondervragen (ICC, 22 maart 2019, par. 51-53). Toch moeten al die manieren van deelname gebeuren door tussenkomst van een wettelijk vertegenwoordiger. Het Reglement voor de proces- en bewijsvoering bepaalt dat deze vertegenwoordiging vrij moet worden gekozen door de slachtoffers en *a priori* individueel is, maar in de praktijk wijst alles eerder op een massale gemeenschappelijke wettelijke vertegenwoordiging (ICC, 2002, regel 90; Hébert-Dolbec, 2015). Wat de schadevergoeding betreft, waren de betalingen waarop de slachtoffers recht hadden, eveneens eerder symbolisch. De meerderheid van het Hof heeft geopteerd voor een collectieve en gemeenschappelijke schadeloosstelling: de bouw van scholen en gezondheidscentra, bijvoorbeeld¹³. Als er al individuele vergoedingen werden opgelegd, waren ze miniem (ICC, 24 maart 2017).

De reële impact van deze erkenning voor de slachtoffers roept wellicht vragen op, maar de impact op de wijze waarop de internationale strafrechtspraak ‘werkt’ mag niet in twijfel worden getrokken (Pieret & Hébert-Dolbec, 2015). De figuur van het slachtoffer neemt nu een onbetwistbare plaats in het juridische ritueel in, door dit in die zin te veranderen. De slachtoffers of minstens hun vertegenwoordigers (m.a.w. de categorieën die Garapon aanvoert) passen inderdaad binnen het juridische kader en de gerechtelijke afwikkeling (Garapon, 1997, p. 23). Het zijn actoren, ze dragen de toga en nemen het woord.

(12) Zie bijvoorbeeld ICC, 22 januari 2010, par. 69-71; ICC, 22 maart 2019, par. 50.

(13) ICC, 7 augustus 2012; ICC, 3 maart 2015; ICC, 17 augustus 2017.

De erkenning van de slachtoffers binnen de internationale strafrechtspraak: tussen symbolische herstelbetalingen en belangrijke rituele invloeden (vervolg)

De erkenning van de slachtoffers heeft allereerst de juridische ruimte gewijzigd. De slachtoffers nemen vandaag de dag via hun vertegenwoordigers een plaats in de zittingzaal in. Ze worden niet meer geïsoleerd in de getuigenbank, net als de andere getuigen. Hun plaats is niet onbeduidend. De vertegenwoordigers van de slachtoffers vóór het Internationale Strafhof en de Bijzondere Rechtbank voor Libanon, bijvoorbeeld, bevinden zich op gelijke hoogte met de vertegenwoordigers van de Verdediging, het Parket van de Aanklager en de Griffie. In de beide gevallen bevinden de vertegenwoordigers van de slachtoffers zich tussen de vertegenwoordigers van het Parket van de Aanklager en de rechters. Precies zoals de vertegenwoordigers van de beide partijen bij het proces – de Aanklager en de Verdediging – dragen de vertegenwoordigers van de slachtoffers de toga en bewijzen als het ware hun rituele opname in het internationale strafproces (Garapon, 1997, p. 71sq.). De vertegenwoordiger van de slachtoffers wordt een van de actoren binnen de juridische ruimte.

Door de fysieke aanwezigheid van hun vertegenwoordigers in de zittingzaal zijn de slachtoffers logischerwijze helemaal opgenomen binnen het kader van de juridische tijd en activiteit. Vóór alle genoemde rechtbanken die hun activiteiten hebben gestart, mochten de vertegenwoordigers van de slachtoffers hun inleidende en afsluitende verklaringen afleggen in de verschillende processen (zie bijvoorbeeld de inleidende verklaringen (10 à 30 minuten) van de slachtoffers in de zaak Ntaganda vóór het ICC¹⁴; de mondelinge conclusies (90 minuten) van de wettelijke vertegenwoordiger van de slachtoffers in de zaak Bemba; de commentaren van de wettelijke vertegenwoordiger van de slachtoffers als gevolg van de schuldbekenenis van Ahmad Al Mahdi¹⁵; zie de replieken van de medeadvocaten van de burgerlijke partijen in het dossier 002/1 vóór het Cambodjatribunaal (70 minuten)¹⁶; zie de inleidende verklaringen van de wettelijke vertegenwoordigers van de slachtoffers vóór het Libanontribunaal)¹⁷. Sinds de aanneming van het Statuut van Rome beginnen de internationale strafprocessen onder andere met de verklaringen in naam van de slachtoffers en ze sluiten er ook mee af. Hun vertegenwoordigers worden onderhandelingspartners op de zittingen. Ze kunnen tussenkomen, bewijzen neerleggen en getuigen ondervragen, ook al hadden ze daarvoor in sommige gevallen de zegen van de rechters nodig. De aanwezigheid van de wettelijke vertegenwoordigers tijdens de procedures blijkt overigens uit de officiële documenten. Hun namen staan op alle documenten die door de partijen bij het Hof werden neergelegd en tevens op elk bevel en elke beslissing, samen met de namen van de vertegenwoordigers van de partijen, de griffiers en de rechters.

Nog concreter bleek de erkenning van een recht op schadevergoeding van de slachtoffers aan de basis te liggen van een tijdelijke ommekeer voor de internationale strafprocedures. Dat is bijzonder duidelijk in het kader van het eerste proces vóór het ICC tegen de Congolese staatsburger Thomas Lubanga Dyilo. Nadat hij was overgedragen aan het Gerechtshof van den Haag in 2006, werd

(14) ICC, 3 september 2015, p. 3-21.

(15) ICC, 24 augustus 2016, p. 20-32.

(16) Cambodjatribunaal, 30 oktober 2013.

(17) Libanontribunaal, 17 januari 2014, p. 56-93.

Lubanga in 2012 schuldig bevonden aan de misdaden met betrekking tot het ron-selen van kindsoldaten (ICC, 18 mars 2012). De zes jaar tussen zijn aanhouding en de uitspraak blijken zeer lang, ook al hebben de andere internationale straf-processen de reputatie eindeloos te duren. Bovendien moeten we onderstrepen dat de procedures voor het ICC zich niet meer beperken tot de beschuldiging (of de vrijspraak) van de beschuldigde. Als de betrokkene schuldig wordt bevonden, worden procedures met het oog op schadeloosstelling ingeleid. In het geval van Lubanga waren die echter, op het ogenblik waarop ik dit artikel schreef, meer dan 13 jaar na zijn aanhouding, nog steeds hangende (ICC, 4 maart 2019). Het recht op herstelbetalingen geeft dus onweerlegbaar een andere invulling aan de gerechtelijke afwikkeling.

In het licht van wat hoger werd aangetoond, blijkt de formele erkenning van de slachtoffers binnen de internationale rechtspraak in de loop van de laatste twintig jaar onmiskenbaar. Deze erkenning beoogt het label juridisch: de slachtoffers hebben, althans in de teksten, een statuut en rechten. In tegenstelling tot de ambities van de rechtspraak van het ICC is die erkenning echter vooral symbolisch. De effecten voor het verloop van de internationale strafprocessen zijn daarentegen wel relevant. De plaats van de slachtoffers is voortaan fysiek, institutioneel, tijdsgebonden en dus ritueel. Er heeft dus onweerlegbaar een soort revolutie plaatsgevonden tussen de plaats van de slachtoffers vóór de *ad-hoc-strafhoven*, bijvoorbeeld, en de plaats die ze nu bekleden. Deze modulatie of wijziging neemt niet zozeer vorm aan tijdens de behandeling, voorbehouden voor de slachtoffers, als binnen de afwikkeling van de internationale strafprocessen. Ook al blijft de verwezenlijking van de aanvragen met betrekking tot een deelname en schadeloosstelling, geformuleerd door de slachtoffers en de verenigingen die hen vertegenwoordigen, nog schoorvoetend, als figuur zijn ze *incontournabel* voor de werking van de internationale strafrechtspraak (Internationale Federatie voor Mensenrechten (FIDH), oktober 2002, p. 10). ■

De erkenning van de slachtoffers binnen de internationale strafrechtspraak: tussen symbolische herstelbetalingen en belangrijke rituele invloeden (vervolg)

BIBLIOGRAFIE

- Verdrag van Londen, *Akkoord over het vervolgen en het bestraffen van de grote oorlogsmisdadigers van de Europese asmogendheden*, Verzameling van de verdragen van de Verenigde Naties, vol. 82, 1945, p. 279.
- Vereniging Ibuka, perscommuniqué, 'Betreft onze relaties met het Internationale Strafhof voor Rwanda', in bijlage 2 van de FIDH, *Entre illusions et désillusions : les victimes devant le Tribunal pénal international pour le Rwanda*, Situatiebericht nr. 343 (oktober 2002), p. 29-31.
- Advocaten zonder Grenzen, 'Thomas Kwoyelo's Trial Before the International Crimes Division of the High Court of Uganda', 2018.
- Cenap Çakmak, *A Brief History of International Criminal Law and International Criminal Court*, New York, Palgrave Macmillan, 2017.
- Canada, *Code criminel*, L.R.C., hoofdstuk C-46, 1985.
- Cambodjatribunaal, *Zaak Khieu Samphan & Nuon Chea*, Dossier nr. 002/19-09-2007-Cambodjatribunaal/ICC, transcriptie – proces: vorderingen en eindpleidooien, 30 oktober 2013.
- Cambodjatribunaal, *Intern reglement* (rev. 9) (zoals herzien op 16 januari 2015).
- *Handvest van het Internationaal Militair Tribunaal voor het Verre Oosten* (1946) : T.I.A.S. nr. 1589, 2015.
- CCPR, *Statut Tribunal pénal international pour le Rwanda*, S/RES/955, 1994.
- CCPY, *Statut du Tribunal pénal international pour l'ex-Yougoslavie*, S/RES/827, 1993.
- Centraal-Afrikaanse Republiek, *Loi n° 15.003 portant création, organisation et fonctionnement de la Cour pénale spéciale*, 56e jaar, nr. 05, 5 juni 2015.
- Centraal-Afrikaanse Republiek, *Loi n° 18.010 du 2 juillet 2018, portant sur Règlement de procédure et de preuve devant la Cour pénale spéciale de la République centrafricaine*, 58e jaar, nr. 05, 1 augustus 2018.
- Jean-Michel Chaumont, *La concurrence des victimes*, Parijs, La Découverte, 2010.
- Diana Contreras-Garduno en Julie Fraser, 'The Identification of Victims before the Inter-American Court of Human Rights and the International Criminal Court and Its Impact on Participation and Reparation: A Domino Effect', *Inter-American and European Human Rights Journal*, vol. 7, 2014, p. 174-203.
- Jonathan Doak, 'The Victim and the Criminal Process: An Analysis of Recent Trends in Regional and International Tribunals', *Legal Studies*, vol. 23, 2003, p. 1-33.
- Guillaume Erner, *La société des victimes*, Parijs, La Découverte, 2013.
- FIDH, *Entre illusions et désillusions : les victimes devant le Tribunal pénal international pour le Rwanda*, Situatiebericht nr. 343, oktober 2002.
- Antoine Garapon, *Bien juger. Essai sur le rituel judiciaire*, Parijs, Odile Jacob, 1997.
- Marie-Laurence Hébert-Dolbec, 'Towards Bureaucratization: An Analysis of Common Legal Representation Practices Before the International Criminal Court', *Revue québécoise de droit international*, themanummer, december 2015, p. 36-61.
- Dina Hellerstein, 'The Victim Impact Statement: Reform of Reprisal?', *American Criminal Law Review*, vol. 27, 1989, p. 391-430.
- ICC, *Statuut van Rome van het Internationale Strafhof* (17 juli 1998), *Verzameling van de Verdragen van de Verenigde Naties*, vol. 2187, p. 3, 1998 (van kracht geworden op: 1 juli 2002).
- ICC, *Reglement voor proces- en bewijsvoering*, ICC-ASP/1/3, 2002.
- ICC, *Reglement van de griffie*, ICC-BD/03-01-06-Rev.1, 2006.
- ICC, *De Aanklager versus Thomas Lubanga Dyilo*, ICC-01/04-01/06-1119FRA, Beslissing met betrekking tot de deelname van de slachtoffers, 18 januari 2007.
- ICC, *De Aanklager versus Germain Katanga en Mathieu Ngudjolo*, ICC-01/04-01/07-1328, Bevel met betrekking tot de organisatie van de gemeenschappelijke wettelijke vertegenwoordiging van de slachtoffers, 22 juli 2009.
- ICC, *De Aanklager versus Germain Katanga en Mathieu Ngudjolo*, ICC-01/04-01/07-1788, Beslissing met betrekking tot de modaliteiten voor de deelname van de slachtoffers in het stadium van de debatten ten gronde, 22 januari 2010.
- ICC, *De Aanklager versus Jean-Pierre Bemba Gombo*, ICC-01/05-01/08-1005, Beslissing over de gemeenschappelijke wettelijke vertegenwoordiging van slachtoffers voor het proces, 10 november 2010.
- ICC, *De Aanklager versus Thomas Lubanga Dyilo*, ICC-01/04-01/06-2842-tFRA, Vonnis geveld volgens artikel 74 van het Statuut, 18 maart 2012.
- ICC, *De Aanklager versus Thomas Lubanga Dyilo*, ICC-01/04-01/06-2904-tFRA, Beslissing m.b.t. de bepaling van grondbeginselen en procedures die van toepassing zijn voor herstelbetalingen, 7 augustus 2012.
- ICC, *De Aanklager versus Jean-Pierre Bemba Gombo*, ICC-01/05-01/08-T-364-Red-FRA, transcriptie, 12 november 2014.

- ICC, *De Aanklager versus Jean-Pierre Bemba Gombo*, ICC-01/05-01/08-T-365-Red2-FRA, transcriptie, 13 november 2014b.
- ICC, *De Aanklager versus Thomas Lubanga Dyilo*, ICC-01/04-01/06-3129, Vonnis m.b.t. tot de beroepen tegen de 'Beslissing m.b.t. de bepaling van de grondbeginselen en procedures die van toepassing zijn voor herstelbetalingen' van 7 augustus 2012 met GEAMENDEERD bevel voor herstelbetalingen (bijlage A) en openbare bijlagen 1 en 2, 3 maart 2015.
- ICC, *De Aanklager versus Bosco Ntaganda*, ICC-01/04-02/06-T-24-FRA, transcriptie, 3 september 2015.
- ICC, *De Aanklager versus Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, ICC-01/12-01/15-T-6-FRA, transcriptie, 24 augustus 2016.
- ICC, *De Aanklager versus Germain Katanga*, ICC-01/04-01/07-3728, Bevel voor herstelbetalingen overeenkomstig artikel 75 van het Statuut, 24 maart 2017.
- ICC, *De Aanklager versus Ahmad Al Faqi Al Mahdi*, ICC-01/12-01/15-236-tFRA, Bevel voor herstelbetalingen, 17 augustus 2017.
- ICC, *Reglement van het Hof*, ICC-BD/01-05-16, 2017, (zoals geamendeerd op 12 juli 2017).
- ICC, Vergadering van de Staten die Partij zijn (AÉP), *Ontwerp programmabudget van het Internationale Strafhof voor 2019*, ICC-ASP/17/10, 1 augustus 2018.
- ICC, *De Aanklager versus Al Hassan Ag Abdoul Aziz Ag Mohamed Ag Mahmoud*, ICC-01/12-01/18-289-Red, Beslissing met betrekking tot de beginselen die van toepassing zijn op de verzoeken tot deelname van de slachtoffers, hun wettelijke vertegenwoordiging en de modaliteiten van hun deelname aan de procedure, 20 mars 2019.
- Susanne Karstedt, 'The Nuremberg Tribunal and German Society: International Justice and Local Judgment in Post-Conflict Reconstruction', in David Arnon Blumenthal et Timothy L.H. McCormack (dir.), *The Legacy of Nuremberg: Civilising Influence or Institutionalised Revenge?*, Leiden/Boston, Brill/Martinus Nijhoff, 2008, p. 14-35.
- Sandrine Lefranc en Lilian Mathieu, 'Introduction : De si probables mobilisations de victimes', in Sandrine Lefranc et Lilian Mathieu (dir.), *Mobilisations des victimes*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2009, p. 11-26.
- Libanontribunaal, *Statut du Tribunal spécial pour le Liban*, S/RES/1757, 2007.
- Libanontribunaal, *Règlement de procédure et de preuve*, STL-BD-2009-01-Rev. 9, 2009, (tel que révisé en avril 2017).
- Libanontribunaal, *De aanklager versus Salim Jamil Ayyash, Hassan Habib Merhi, Hussein Hassan Oneissi & Assad Hassan Sabra*, STL-11-01-T-T30-OFF-PUB-FR, Officieel verslag, 17 januari 2014.
- Libanontribunaal, Public Information and Communications Section, 'Les intervenants en salle d'audience', online: https://www.stl-tsl.org/images/stories/courtroom/Actors_in_the_Courtroom_FR.pdf, geraadpleegd op 13 november 2018.
- Frédéric Mégret, 'Justifying Compensation by the International Criminal Court's Victims Trust Fund: Lessons From Domestic Compensation Schemes', *Brooklyn Journal Of International Law*, vol. 36, 2010, p. 123-204.
- Luke Moffett, 'The Role of Victims in the International Criminal Tribunals of the Second World War', *International Criminal Law Review*, vol. 12, nr. 2, 2012, p. 245-270.
- Virginia Morris & Michael P. Scharf, *An Insider's Guide to the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia: A Documentary History and Analysis*, Ardsley, Transnational Publishers, 1995.
- Juan-Pablo Pérez León Acevedo, 'Victims at the Prospective International Criminal Law Section of the African Court of Justice and Human and Peoples' Rights', *International Criminal Law Review*, vol. 17, nr. 3, 2017, p. 453-485.
- Julien Pieret & Marie-Laurence Hébert-Dolbec, 'La ICC à ses victimes', *La Revue nouvelle*, 2015, p. 45-51.
- Romain Ravet, 'Thomas Kwoyelo in Uganda: Victims' Participation Brings Hope and Challenges', *International Justice Monitor*, 17 oktober 2018.
- Republiek Kosovo, *Law No.05/L-053 on Specialist Chambers and Specialist Prosecutor's Office*, 3 augustus 2015.
- Republiek Kosovo, *Rules of Procedure and Evidence Before the Kosovo Specialist Chambers*, KSC-BD-03/Rev1/2017, 5 juli 2017.
- Georges C. Stevens, *Nazi Concentration Camps*, 1945, 59 min.
- Ralph Zacklin, 'The Failings of Ad Hoc International Tribunals', *Journal of International Criminal Justice*, vol. 2, nr. 2, 2004, p. 541-545.